

Naiset historian oppikirjoissa

Vertailu lukion historian oppikirjojen naisten representaatiosta kolmelta vuosikymmeneltä

Otto Mäntyniemi
Sivuaineen tutkielma

Historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto
Toukokuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Sivuaineen tutkielma

Tutkinto-ohjelma, oppiaine: Historian ja arkeologian tutkimusohjelma, historia

Tekijä: Otto Mäntyniemi

Otsikko: Naiset historian oppikirjoissa. Vertailu lukion historian oppikirjojen naisten representaatiosta kolmelta vuosikymmeneltä

Sivumäärät: 34, liitteet 1.

Tutkielman aiheena on lukion historian oppikirjojen sisältämä naisten representaatio kolmessa kirjasarjassa kolmelta eri vuosikymmeneltä. Tutkimuksessa selvitetään sitä, miten paljon oppikirjat sisältävät naisia käsitteleviä sivuja ja kuvia sekä miten naisista näillä sivuilla puhutaan. Naisten historian erillisuus, ja esittäminen kuuluisien naisten kautta on toinen tärkeä teema tutkielmassa. Alkuperäisaineistona on vuonna 1983 julkaistu *Muuttuva maailma* -kirjasarja, vuosina 2008 ja 2011 julkaistu *Kaikkien aikojen historia* ja vuosina 2021–2022 julkaistu *Forum*. Kirjat ovat lukion oppikirjoja, ja jokaisesta kirjasarjasta käsitellään kolme ensimmäistä kurssikirjaa. Tutkimusmetodina käytetään kriittistä diskurssianalyysiä, jonka avulla alkuperäisaineistosta on löydetty kaksi keskeistä diskurssia, jotka muodostavat luvut 3 ja 4. Uudemmissa kirjasarjoissa naisten osuus kuvissa ja kuvateksteissä on kasvanut suhteessa leipätekstiin. Samoin uudemmissa kirjoissa naisten historia ei koostu pelkästään kuuluisien naisten esittelystä. Silti naisten rooli on erillinen yleisestä historiasta, mikä näkyy erillisinä naisia käsittelevinä lukuina, eikä naisia käsitellä esimerkiksi tehtävissä tai yhteenvedoissa juuri lainkaan. Naiset ovat edelleen selkeästi aliedustettuina oppikirjoissa, mikä osaltaan heikentää sukupuolten tasa-arvoa. Uusien oppikirjojen ja opetussuunnitelmien tulisi selkeästi sisällyttää yleinen ja yhtäläinen naisten historia osaksi koulutusta ja kasvatusta.

Avainsanat: representaatio, naiskuva, sukupuoliroolit, sukupuolten tasa-arvo, historianopetus, oppikirjat, opetussuunnitelma, lukio, diskurssianalyysi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Teoreettinen viitekehys ja opetussuunnitelmat	9
2.1	Aiempi tutkimus naisista oppikirjoissa	9
2.2	Lukion opetussuunnitelmien kehitys.....	11
3	Naiset tekstissä ja kuvissa	14
3.1	Naisten representaatio leipätekstissä.....	14
3.2	Naisten representaatio kuvissa.....	17
4	Naisten oma historia	21
4.1	Naisten erillinen historia.....	21
4.2	Historian kuuluisat naiset.....	26
5	Pohdinta	31
	Lähteet	33
	Liitteet	35
	Liite 1. Naisrepresentaatio taulukkomuodossa	35

1 Johdanto

Eliminating gender disparities in primary and secondary education by 2005, and achieving gender equality in education by 2015, with a focus on ensuring girls' full and equal access to and achievement in basic education of good quality.¹

Näin julistetaan Yhdistyneiden Kansakuntien *Education for all* -hankkeen viidennessä tavoitteessa, jonka toteutumiseen on vuonna 2000 sitoutunut lähes kaikki maailman valtiot.² Siitä huolimatta useat tutkimukset osoittavat, että luokkahuoneissa sukupuolten eriarvoisuus on yleistä ja kansainvälistä.³ Luokkahuoneissa vietetystä ajasta oppilaat sekä opettajat työskentelevät eniten oppikirjojen parissa. Naiset ja tytöt ovat oppikirjoissa aliedustettuina, minkä lisäksi heidät kuvataan usein stereotyyppisesti hoivaaviin tai passiivisiin rooleihin.⁴ Stereotypioihin pohjautuva kuvasto ja sanavalinnat toimivat itseään vahvistavina. Oppikirjat ovat lasten kehitykselle tärkeässä roolissa, sillä ne luovat ikäluokille tutut käsitteet ja ajattelutavat.⁵ Päivi Naskalin mukaan koulutus ei ainoastaan tarjoa oppilaille tietoja ja taitoja, vaan sillä on syvälle ulottuvaa yhteiskunnallista valtaa kulttuurin ja yksilöiden identiteettien rakentumisessa.⁶ Kasvatus ja koulutus sukupuolittavat oppilaita yhteiskunnan määrittelemiin sukupuolen esittämisen tapoihin hyödyntämällä stereotyyppisiä ja patriarkaalisia oppikirjoja.⁷

Tutkimusta ohjaava tutkimuskysymys on, miten naisten representaatio vaihtelee lukion historian eri oppikirjoissa vuosina 1983–2022. Tutkimuksen tarkoitus on selvittää, miten paljon oppikirjoissa ylipäättään kerrotaan naisten ja tyttöjen historiasta. Tavoitteena on tulkita naisia käsitteleviä kohtia niin, että saadaan selville, esitetäänkö naisten historia yleisestä historiasta erillisenä vai onko ne sisällytetty toisiinsa. Kaikissa kolmessa kysymyksessä tuloksia vertaillaan kirjasarjojen kesken sekä pyritään yhdistämään tulokset teoreettiseen viitekehykseen. Aihe on tärkeä tutkittavaksi, koska kyseessä on niin laaja ja vaikuttava yhteiskunnallinen ilmiö. Erityisesti, kun kyseessä on lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa yhteiskunnallista vaikuttamista. Nykyään sukupuolten tasa-arvo on entistäkin puhuttavampi aihe, mutta siitä huolimatta oppikirjat omalta osaltaan vahvistavat tiettyjä vanhoja stereotypioita ja sukupuolirooleja.

¹ Blumberg 2009, 356.

² Blumberg 2009, 356.

³ Blumberg 2009, 346.; Osler 1994, 234.

⁴ Blumberg 2009, 346–347.

⁵ Hiidenmaa 2014, 30.

⁶ Naskali 2012, 278.

⁷ Naskali 2012, 278.

Tutkimuksen alkuperäisaineistona ja analyysin kohteena toimivat kolmen eri kirjasarjan yhteensä 9 oppikirjaa. Uusin kirjasarja on Otavan vuosina 2021 ja 2022 kustantama *Forum*. Toinen käsittelyssä oleva kirjasarja on Editan vuosina 2008 ja 2011 kustantama *Kaikkien aikojen historia*. Kolmas kirjasarja on Kustannuskiilan 1981–1983 kustantama *Muuttuva maailma*. Kaikista kolmesta kirjasarjasta käsitellään kolme ensimmäistä kurssikirjaa, jotka kattavat lukion pakolliset historian kurssit⁸. Kyseisten kirjasarjojen valintaan on hyödynnetty aikaperusteista otantaa, sillä tutkimuksessa halutaan vertailla oppikirjojen sisältöjä pitkällä aikavälillä. Otannassa on huomioitu opetussuunnitelmien muutokset siten, että kaikki kolme kirjasarjaa noudattavat eri lukion opetussuunnitelmia. Tutkimuksessa käsitellään yhteensä yhdeksää oppikirjaa, mikä on hyvässä suhteessa työn laajuuden kanssa.

Naisten alisteista asemaa valtavirrassa sekä sukupuoli-ideologian väheksymistä alettiin kritisoimaan 1970-luvulla representaatiotutkimuksen muodossa.⁹ Representaation rakentamiseen liittyy valikointi sen välillä, mitä näkökulmia teksteihin sisällytetään, ja mitä jätetään pois.¹⁰ Ne eivät synny sattumanvaraisesti, vaan samassa kulttuuripiirissä elävien ihmisten mieliin liitetään kielen ja käsitteen välinen yhteys.¹¹ Siksi on tärkeää tarkastella, millaista todellisuutta analysoitavalla aineistolla pyritään muodostamaan, ja millä keinoilla se tehdään.¹² Representaatio ja diskurssi liittyvät vahvasti toisiinsa, sillä diskurssien avulla välitetään representaatioita eri ilmiöistä. Samaa asiaa voidaan representoida eri tavoin riippuen käytetystä diskurssista.¹³ Diskurssi on siis ikään kuin prosessi ja representaatio sen tulos.

Tutkimusmetodina toimii kriittinen diskurssianalyysi, jonka avulla alkuperäisaineisto analysoidaan. Kriittinen diskurssianalyysi pitää sisällään genrejen, retoriikan, argumentoinnin ja vallan ilmentymisen analysointia.¹⁴ Diskurssianalyysissä tutkitaan kieltä ja sillä vaikuttamisen keinoja. Kohteena ei ole kielen rakenne, vaan se mitä kielellä tehdään ja miten se tehdään. Sanoja ja ilmauksia tutkiessa pyritään niille löytämään moninaisia ja muuttuvia

⁸ Pakolliset kurssit otettiin käyttöön vasta vuoden 1994 opetussuunnitelmassa, mutta vanhimman kirjasarjan kolme ensimmäistä kirjaa vastaa sisällöltään melko tarkasti kahta muuta kirjasarjaa. Lukio Suomessa, Wikipedia-artikkeli.

⁹ Paasonen 2012, 43.

¹⁰ Fairclough 1997, 13.

¹¹ Seppänen 2005, 82 & 87.

¹² Seppänen 2005, 78.

¹³ Fairclough 2003, 26.

¹⁴ Remlinger 2005, 116.

merkityksiä. Kielen avulla muovataan uutta tietoa ja käytänteitä sekä käytetään valtaa.¹⁵ Oppikirjoilla on erityinen rooli vallankäyttäjänä, minkä takia on tärkeää selvittää, millaista kieltä kirjoissa käytetään, ja miten. Diskurssianalyysin avulla selvitetään, millaisia diskursseja eli vuorovaikutustapojen kokonaisuuksia oppikirjoista löytyy. Pääpainona diskurssien etsimisessä toimivat tutkimuksen kannalta oleelliset teemat eli naisten representaatio ja naisten erillinen historia. Diskurssianalyysissä selvitetään, millaisia kielellisiä valintoja on tehty, ja miten ne kuvaavat ilmiötä ja kielenkäyttäjiä. Kriittinen diskurssianalyysi tutkii sosiaalisen ja poliittisen vallan muotoja. Sen tarkoituksena on selvittää, miten vallan muodot syntyvät ja miten niitä tuotetaan. Kriittinen diskurssianalyysi myös haastaa sosiaalisen vallan muotoja, ja se pyrkiikin selittämään yhteiskunnassa ilmenevien diskurssien väärinkäyttöä ja sosiaalista vuorovaikutusta.¹⁶

Alkuperäisaineistosta on luettu kaikki kirjat läpi yksi kurssi kerrallaan. Kirjoista on kirjattu ylös jokainen kohta suorana lainauksena sekä kaikki kuvat ja tehtävät, joissa esiintyi naisia tai tyttöjä. Muistiinpanojen koostamisen jälkeen tiedoista on koostettu taulukko¹⁷. Taulukkoon on kerätty jokaisesta kirjasta sivumäärät, joissa naisista puhutaan, kuvatekstien ja kuvien määrät sekä prosentuaaliset määrät kokonaissivumäärään suhteutettuna. Taulukkoon on laskettu yhteen jokaisen kirjan ja kirjasarjan edellä mainitut tiedot, mikä antoi kirjasarjoista hyvää kokonaiskuvaa. Taulukon ja lainauksista koostuvien muistiinpanojen avulla on muodostettu aineistosta kaksi keskeistä diskurssia. Ensimmäinen on naisten esiintyminen leipätekstissä suhteessa naisten esiintymiseen kuvissa ja kuvateksteissä. Tämän diskurssin käsittelyssä keskitytään siihen, miten naisista kertovat kohdat ovat sisällytetty tekstiin. Luvussa pohditaan myös naisten esiintymistä erisnimillä, eli sekä sitä, kuinka usein naisten historiaa esitetään ainoastaan kuuluisien henkilöiden kautta, että kuinka usein naisia ylipäätään mainitaan nimellä. Kahta edellä mainittua diskurssia tullaan kumpaakin käsittelemään omassa luvussaan syvemmin.

Tutkimuksen kannalta tärkeä tutkimus on Rae Lesser Blumbergin¹⁸ vuonna 2009 tekemä tutkimus "Gender bias in textbook: A hidden obstacle on the road to gender equality in education", jossa tutkitaan oppikirjojen sukupuolinäkökulmaa. Blumbergin mukaan

¹⁵ Pietikäinen & Mäntynen 2019.

¹⁶ Van Dijk 2015, 466-467.

¹⁷ Liite 1, Naisrepresentaatio taulukkomuodossa.

¹⁸ Blumberg on yhdysvaltalainen sosiologi, joka tutkinut paljon sukupuolten tasa-arvoa. Hän on työstänyt teorioitaan yli 40 maassa. University of Virginia, Rae Lesser Blumberg, henkilösivu.

sukupuolinäkökulma oppikirjoissa on ikään kuin näkymätön este sukupuolten tasa-arvon saavuttamiselle. Tutkimuksessa korostetaan aiheen tärkeyttä, sillä suurin osa luokkahuoneessa vietetystä ajasta käytetään oppikirjojen parissa, ja oppikirjojen sukupuolinäkökulmaa esiintyy maailmanlaajuisena ilmiönä. Sukupuoleen liittyvät stereotyyppit vähättelevät naisten arvoa ja merkitystä sekä vahvistavat haitallisia sukupuolirooleja. Blumberg toteaa kuitenkin, että oppikirjojen uusiminen ja tarkistaminen on hyvin kallis ja hidas prosessi.¹⁹

Keskeistä on myös huomioida 1960–1970-luvuilla yleistynyt feministinen historiantutkimus. Kurvisen ja Timosaaren artikkeli ”Feministitutkijat historiatieteen haastajina” (2016) käsittelee sitä, miten feministitutkijat alkoivat kiinnittää huomiota siihen, että valtavirran historiantutkimus esitteli lähes pelkästään miesten saavutuksia ja yhteiskunnalle oli ominaista miesten etujen ajaminen.²⁰ Feministinen historiantutkimus lähtee liikkeelle vallan ja vastarinnan esiin tuomisesta. Mieskeskeinen historiankirjoitus nähtiin ongelmallisena ja huomio keskittyi myös miesten dominointiin historiankirjoittajina. Erityisesti 1970-luvulla ryhdyttiin kirjoittamaan historiaa suurnaisten kautta, mikä tarkoitti kuningattarien, taiteilijoiden ja tieteentekijöiden historian kirjoittamista. Merkittäviin naisiin pohjautuva historiankirjoitus koettiin kuitenkin ongelmalliseksi, koska se jätti niin suuren osan naisista historiankirjoituksen ulkopuolelle. Vähän myöhemmin tutkimusta alettiin keskittämään tavallisiin naisiin eri yhteiskuntaluokista.²¹ Kurvisen ja Timosaaren mukaan tutkijoiden tulisi kiinnittää huomiota yhteiskunnan tapoihin ja prosesseihin tuottaen sukupuolta, sillä historiankirjoituksessa käytetty kieli ei vain heijasta todellisuutta vaan se myös tuottaa sukupuolta ja niiden epätasa-arvoisuutta. Kehityksestä huolimatta sukupuolen käsitettä ei ole onnistuttu saamaan osaksi valtavirran historiantutkimusta, ja sukupuolen tutkimus on yhä edelleen pääosin naisten harjoittamaa. Epätasa-arvoisesta asemastaan huolimatta naiset ovat aina olleet itsenäisiä ja aktiivisia toimijoita, mikä pitäisi välittyä myös historiankirjoituksessa.²²

Seuraavassa luvussa perehdytään aiheesta aiemmin kirjoitettuun tutkimuskirjallisuuteen ja luodaan tutkimukselle teoreettista ja historiallista viitekehystä. Luvussa tutustutaan oppikirjoissa esitettyihin naiskuviin ja sukupuolirooleihin niin Suomessa kuin muuallakin

¹⁹ Blumberg 2009, 345.

²⁰ Kurvinen & Timosaari 2016, 210, 224.

²¹ Kurvinen & Timosaari 2016, 210–215.

²² Kurvinen & Timosaari 2016, 211, 229–233.

maailmassa. Lisäksi luvussa käsitellään valtakunnallisten opetussuunnitelmien muutosta ja niiden vaikutusta oppikirjojen kehitykseen. Kolmas ja neljäs luku ovat käsittelylukuja, jotka ovat otsikoitu diskurssien mukaisesti. Käsittelyluvuissa vertaillaan alkuperäisaineistoja keskenään, syvennyttään tutkimuskysymysten aiheisiin sekä keskustellaan tutkimuskirjallisuuden kanssa. Loppuluvussa vedetään yhteen tutkimuksen tärkeimmät huomiot ja arvioidaan tutkimuksen toteuttamista sekä esitellään jatkotutkimusideoita.

2 Teorettinen viitekehys ja opetussuunnitelmat

Tässä luvussa esitellään oppikirjojen sukupuolten tasa-arvoon liittyvää teoreettista viitekehystä ja aiempaa tutkimuskirjallisuutta. Luvussa luodaan teoriapohjaa, jonka päälle koko tutkimus rakentuu. Luvussa esitellään myös opetussuunnitelmien historiaa, mikä on tärkeää seuraavien lukujen kannalta, joissa alkuperäisaineistot asetetaan myös opetussuunnitelmien kontekstiin.

2.1 Aiempi tutkimus naisista oppikirjoissa

Naiset ja miehet esitetään oppikirjoissa hyvin eri tavoilla. Esittämisen tavat ja valinnat eivät välttämättä ole tietoisia, mutta niillä on suuri merkitys. Oppilaat käyttävät ison osan ajastaan oppikirjojen parissa, ja oppikirjoissa esitetty sisältö rakentaa ja vahvistaa heidän näkemyksiään eri asioista.²³ Naiset ovat harvoin oppikirjojen pääluvuissa tai päähenkilöinä, vaan heidän oikeuksiaan ja asemaansa esitellään alaluvuissa. Pahimmillaan naiset esitetään vain kuuluisien miesten vaimoina ja äiteinä.²⁴ 1990-luvulle tultaessa oppikirjojen sukupuolien eriarvoisuus on vähentynyt, eikä kirjat ole enää yhtä loukkaavia ja seksistisiä kuin aiemmin, mutta silti ne eivät ole tasa-arvoisia ja naiset ovat vahvasti aliedustettuina.²⁵

Crawfurd, Saintis-Miller ja Todd (2024) ovat toteuttaneet kvantitatiivisen tutkimuksen, jossa tutkitaan yli 1200 oppikirjaa 34:stä eri maasta. Tutkimuksessa tutkitaan naishahmoja ja sukupuoliin liittyviä stereotyyppioita.²⁶ Tutkimuksen tulokset ovat hyvin linjassa muidenkin tutkimusten kanssa siitä, että naiset ovat oppikirjojen sisällöissä miehiin verrattuna merkittävän aliedustettuja. Tutkituista kirjoista löytyi yli kaksi kertaa enemmän miehiin kuin naisiin liittyviä sanoja. Naiset oli esitetty passiivisina toimijoina, mikä näkyi siinä, että miehiin liittyvät sanat oli useammin kirjoitettu isolla alkukirjaimella. Naisiin useimmiten yhdistettyjä ammatteja olivat sairaanhoitaja ja kodinhoitaja. Adjektiivi oli ”kaunis” ja verbi ”kokata”.²⁷ Vastaavia tuloksia ilmenee myös tutkimuksesta, jonka ovat julkaisseet Anttila, Leskinen, Posti-Ahokas ja Janhonen-Abreuquah (2015). He tutkivat sukupuolen esittämistä kuuden yhteiskuntaopin kirjan yli 300 kuvassa. Tulos myötäilee aiempia tutkimuksia: naiset

²³ Blumberg 2009, 346.

²⁴ Commeyras 1996, Conclusion.

²⁵ Osler 1994, 234; Blumberg 2009, 352-353.

²⁶ Crawfurd, Saintis-Miller & Todd 2024, 27.

²⁷ Crawfurd, Saintis-Miller & Todd 2024, 16-24.

ja tytöt suorittavat lähes pelkästään kodinhoitotöitä. Perheet ovat esitetty ydinperheinä, joissa on isä, äiti ja lapsi, mikä puolestaan vahvistaa binääristä ja heteronormatiivista käsitystä sukupuolesta ja perheistä.²⁸ Oppikirjat kertovat stereotyyppisesti naisista, mikä on haitallista lapsille ja nuorille. Oppilaiden tulisi saada tietoa naisten ja tyttöjen historiasta ilman, että he altistuvat samalla seksistisille stereotyyppioille ja yleistyksille.

Stereotyyppiset naiskuvat vahvistavat osaltaan opittuja sukupuolirooleja. Tarkat sukupuoliroolit voivat olla hyvinkin haitallisia lapsille, jos he omaksuvat ne ainoina oikeina tapoina. Sukupuoliroolit ovat olleet yhteiskunnassamme jo pitkään, eikä niiden kitkeminen ole helppoa, mutta olisi tärkeää, että suurta painoarvoa lasten elämässä kantavat oppikirjat eivät näitä sukupuolirooleja levittäisi. Oppikirjoissa kuitenkin usein naiset on kuvattu tekemään hoiva- ja hoitotöitä, kun taas miehet on kuvattu fyysikoina, matemaatikoina ja johtajina. Naisia kuvaillaan lähinnä perheen ja ulkonäön kautta, kun taas miehiä kuvaillaan käytöksen, älykkyyden ja vallan kautta.²⁹ Myös oppikirjojen kuvat asettavat selkeät ja eriävät roolit miehille ja naisille.³⁰ Stereotyyppisiä sukupuolirooleja oppikirjoissa esiintyy kaikkialla maailmassa, mutta eniten Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, Etelä-Aasiassa ja Lähi-Idässä.³¹ Oppikirjojen ja yhteiskunnan sukupuolten tasa-arvon välillä onkin huomattu olevan yhteys. Mailla, joissa on naisia päättäjinä, on myös enemmän naisiin liittyviä sanoja oppikirjoissaan. Vastavuoroisesti mailla, joissa on enemmän alaikäisten tyttöjen avioliittoja, on myös vähemmän naisiin liittyviä sanoja oppikirjoissaan.³² 2000-luvun alussa Ruotsissa hallitus pyrki aktiivisesti poistamaan sukupuolirooleja oppikirjoista asettamalla miehiä esiintymään perinteisissä naisten rooleissa ja päinvastoin.³³ Yleismaailmallisesti oppikirjojen sukupuolten tasa-arvo on siis eri asteista. Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään, millaista se on Suomessa. Oppikirjojen muokkaaminen tasa-arvoiseksi on kuitenkin todella hidas ja kallis prosessi, minkä takia muutosta ei saada helpolla aikaan.³⁴ Oslerin mukaan (1990) stereotyyppistä naiskuvaa ja sukupuolirooleja ei voida korjata vain lisäämällä naisten kokemuksia historian kirjoihin, vaan tarvitaan isompaa asennemuutosta, jossa historiaa

²⁸ Anttila, Leskinen, Posti-Ahokas & Janhonen-Abuquah 2015, 61.

²⁹ Crawford, Saintis-Miller & Todd 2024, 18-19; Remlinger 2005, 121.

³⁰ Anttila, Leskinen, Posti-Ahokas & Janhonen-Abuquah 2015, 61

³¹ Blumberg 2009, 346.

³² Crawford, Saintis-Miller & Todd 2024, 25.

³³ Blumberg 2009, 346.

³⁴ Blumberg 2009, 357.

katsottaisiin ja kirjoitettaisiin naisten silmin sekä annettaisiin naisten kertoa itse omista kokemuksistaan.³⁵

2.2 Lukion opetussuunnitelmien kehitys

Opetussuunnitelma on ennen kaikkea virkamiesten ja opettajien yhdessä laatima asiakirja, joka määrittää koulunkäynnin tavoitteet ja toimii opettajien pedagogisena työkaluna.³⁶ Opetussuunnitelman kansalliset perusteet koskettavat jokaista suomalaista oppilasta, joten niiden sisällöt ovat ensiarvoisen tärkeässä roolissa tasa-arvon ja toimivan yhteiskunnan rakentamisessa. Opetussuunnitelman kansalliset perusteet heijastavat niitä arvoja, tietoja ja taitoja, joita valtio ja hallitus haluavat koulujen välittävän oppilaille.³⁷ 1980-luvulta lähtien on tutkittu sukupuolineutraaleja opetussuunnitelmia, jotka kuitenkin usein sukupuolittuvat käytännön opetuksessa.³⁸ Oppimistavoitteet ja sisällöt on siis laadittu niin, että ne koskevat kaikkia oppilaita sukupuolesta riippumatta, mutta opetuksen toteutus saattaa vahvistaa sukupuolirooleja oppikirjojen esimerkkien avulla tai opettajien luomilla odotuksilla siitä, mitkä aiheet kiinnostavat tyttöjä ja mitkä poikia. Myös ryhmäjakoja saatetaan tehdä sukupuoleen perustuen, mikä vahvistaa jakoa.

Perinteisen tradition, eli kollektiivista muistia vahvistavan tradition, mukaan historian opetuksessa korostettiin kansallista suurkertomusta ja nykyisyyttä selitettiin menneisyyden tapahtumilla.³⁹ Tarkka oppikirjojen sisältöä painottava opetussuunnitelma jättää hyvin vähän liikkumavaraa historian tulkinnalle. Vähemmistöryhmien kokemukset menneisyyden tapahtumista eroavat usein valtaväestön kokemuksesta, mutta perinteisen tradition opetussuunnitelma ei jätä sijaa poikkeaville näkemyksille.⁴⁰ Vuoden 1982 lukion opetussuunnitelma oli ensimmäinen juuri lukiolle suunnattu opetussuunnitelma. Se määritteli tavoitteet lukion jokaiselle luokka-asteelle ja kurssille, mikä erotti sen merkittävästi edeltäjästään.⁴¹

³⁵ Osler 1994, 234.

³⁶ Rantala & Ahonen 2015, luku 3; Rantala & Ouakrim-Soivio 2018, 3.

³⁷ Rantala & Ahonen 2015, luku 3.

³⁸ Naskali 2012, 283.

³⁹ Rantala & Ahonen 2015, luku 3; Rantala & Ouakrim-Soivio 2018, 5.

⁴⁰ Rantala & Ahonen 2015, luku 3.

⁴¹ Lukion kurssimuotoinen oppimääräsuunnitelma: Koulutus ja täydennysosa. Kouluhallitus 1982, 1.

Siirtyminen 1990-luvulle oli opetuskulttuurin kannalta merkittävää, sillä silloin oppikirjoihin kohdistunut tarkastus- ja kontrollijärjestelmä poistettiin ja normatiivista ohjausta vähennettiin huomattavasti. Seuraava lukion opetussuunnitelma julkaistiin 1994, jossa vaihdettiin sisältöjen jatkumo temaattisiin kursseihin.⁴² Vuoden 1994 ja 2003 lukion opetussuunnitelmat edustavat vaihtoehtoista traditiota, eli tiedonalalähtöistä orientaatiota, jossa keskitytään tiedonluonteeseen sekä historian toimijoihin.⁴³ Postmodernia historian opetusta edustaa vuoden 2016 lukion opetussuunnitelman perusteet, joissa historiatietoa hyödynnetään yhteiskunnallisen tiedon ymmärtämiseen.⁴⁴ Lukion opetussuunnitelmat heijastelevat aikansa trendejä ja arvoja, mutta niiden noudattamiseen ja sisältöihin liittyy paitsi liikkumavaraa myös ongelmia.

Opetussuunnitelmien perusteiden tarkoituksena ja tavoitteena olisi varmistaa, että maanlaajuisesti opetus on yhdenvertaista. Todellisuudessa tämä on kuitenkin hyvin vaikea tavoite toteutettavaksi, sillä yksittäisten historianopettajien tavoitteet poikkeavat toisistaan, vaikka he noudattavat yhteistä opetussuunnitelmaa. Opettajien asettamien omien tavoitteiden takana vaikuttavat heidän henkilökohtaiset näkemyksensä siitä, mitä historianopetuksella halutaan saavuttaa.⁴⁵ Ongelmana voi olla myös laajat kurssisisällöt suhteessa opetukselle varattuun aikaan, minkä takia opettajat joutuvat enemmän priorisoimaan omasta mielestään tärkeitä asioita. Opettajat valittivat tästä ilmiöstä vuoden 2003 lukion opetussuunnitelman aikaan, mikä johti vuoden 2015 opetussuunnitelmassa sisältöjen karsimiseen.⁴⁶ Siitä huolimatta lukion oppikirjat olivat edelleen vahvasti sisältöpainotteisia, eikä lähteitä vertailevalle opetukselle jätetty aikaa.⁴⁷ Vuoden 2015 lukion opetussuunnitelma ei juurikaan eroa vuoden 2003 versiosta, minkä takia siinä korostuu edelleen tarkka sisältöpohjainen opetus, vaikka perusopetuksen opetussuunnitelmassa (2016) korostetaan ajattelun taitoja sisältöjen edelle.⁴⁸ Kaikista muutoksista huolimatta opettajien omat arvot ja tavat ovat vahvassa roolissa, sillä monet opettajista jatkavat työtään tuttuun tapaan opetussuunnitelmien vaihtumisesta huolimatta.⁴⁹ Uusin lukion opetussuunnitelman perusteet on julkaistu 2019.

⁴² Arola 2002, 26-27.

⁴³ Rantala & Ahonen 2015, luku 3; Rantala & Ouakrim-Soivio 2018, 5.

⁴⁴ Rantala & Ouakrim-Soivio 2018, 5.

⁴⁵ Rantala & Ahonen 2015, luku 3.

⁴⁶ Rantala & Ouakrim-Soivio 2018, 16.

⁴⁷ Rantala & Ahonen 2015, luku 3.

⁴⁸ Rantala-Ouakrim-Soivio 2018, 16.

⁴⁹ Rantala-Ouakrim-Soivio 2018, 4.

Siinä opintojen rakenne muutettiin kursseista moduuleihin ja opintopisteisiin.

Opetussuunnitelma korostaa laaja-alaista osaamista, kuten oppimaan oppimisen- ja vuorovaikutustaitoja. Siinä painotetaan myös enemmän yhteyttä korkeakouluihin ja työelämään.⁵⁰

⁵⁰ Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019, 18-25.

3 Naiset tekstissä ja kuvissa

Tässä käsittelyluvussa keskitytään naisten representaatioon oppikirjojen leipätekstissä ja kuvissa. Luvussa vertaillaan naisten esiintymistä kirjojen sivuilla sekä oppikirjojen välillä. Tietoa kirjasarjoista esitetään prosenttien avulla ja luku keskittyy enemmän tilastolliseen representaation vertailuun kuin sisällön analyysiin. Kaikki luvussa esitetyt tiedot ovat peräisin kirjojen pohjalta laaditusta taulukosta⁵¹, minkä takia yksittäisiin kirjoihin ei viitata erikseen. Luvussa kirjat nähdään kokonaisuuksina, eikä tarkempia sivunumeroita siten esitetä. Huomionarvoista on myös se, ettei naisoletettujen ikä ole tutkimuksen kannalta relevanttia, joten tutkimuksessa puhutaan aina vain naisista.

3.1 Naisten representaatio leipätekstissä

Naisia käsittelevien sivujen osuus kokonaissivumäärästä vaihtelee kirjasarjoissa noin 6 % ja 7 % välillä, eli kovin suurta eroa ei tässä suhteessa ole. Luvun jokaisessa kohdassa, jossa puhutaan naisia käsittelevistä sivumääristä, tarkoitetaan sivua, jolla on mainittu vähintään yksi naiseen liittyvä sana, kuten ”nainen” tai jokin erisnimi leipätekstissä. Kyse ei siis ole kokonaisista sivuista, jotka käsitelisivät naisia, eikä mukaan ole laskettu sivuja, joilla on kuvia naisista tai naisista kertovia kuvatekstejä. Vanhimmassa kirjasarjassa *Muuttuva maailma* naisia käsittelevien sivujen osuus on suurin ja toiseksi eniten naiseen liittyviä sivuja suhteessa kokonaissivumäärään on *Kaikkien aikojen historia* -kirjasarjassa. Kaikista uusien *Forum*-kirjasarja sijoittui viimeiseksi prosenttiosuudellaan. Naiseen liittyvien sivujen varsinaista sisältöä käsitellään tarkemmin seuraavassa käsittelyluvussa.

Muuttuva maailma -kirjasarjan (1983) ensimmäiset kaksi kurssia on yhdistetty yhteen kirjaan, mutta tässä tutkimuksessa niihin viitataan omina teoksinaan. Ensimmäinen kurssikirja *Länsimaisen kulttuurin kehityksperusta* käsittelee pääosin antiikin Kreikan ja Rooman kulttuuria. Kirjassa on naisia leipätekstissä käsitteleviä sivuja 10 %. Se on kolmesta kirjasta lyhyin ja siinä naiset ovat prosentuaalisesti parhaiten edustettuina. Toinen kurssikirja *Laajentuvan vaihdannan yhteiskunta* käsittelee muun muassa Euroopan keskiaikaa, Napoleonin ja islamin kehitystä. Toinen kirja on kolmesta kirjasta pisin ja se pitää sisällään 9 % naisia käsitteleviä sivuja. Kolmas kirja *Sääty-yhteiskunta Suomessa* käsittelee Ruotsin ja Suomen historiaa 1700–1900-luvuilla. Sivumäärällisesti se sijoittuu kahden ensimmäisen

⁵¹ Liite 1, Naisrepresentaatio taulukkomuodossa.

kirjan väliin, mutta naisten representaatio leipätekstissä on vain 6 %. Kolmessa ensimmäisessä kurssikirjassa ei ole lainkaan naisia kirjoittajina, mutta ainakaan leipätekstin osalta sillä ei näytä olevan negatiivista vaikutusta naisten representaatioon. Vielä 1970-luvulla historiantutkimus koostui lähinnä miesten saavutuksista⁵², ja vasta 1990-luvulla sukupuolten tasa-arvo saavuttaa lähes kaikki oppiaineet⁵³. Kirjasarja sijoittuu murroksen aikaan, jolloin feministitutkimus alkaa yleistyä. 1980-luvulla selkeästi seksistinen kieli ja kuvasto oli väistynyt oppikirjoista, mutta siitä huolimatta niitä ei voida pitää täysin tasa-arvoisina.⁵⁴

Toiseksi eniten naisia käsitteleviä sivuja on *Kaikkien aikojen historia* -kirjasarjassa (2008–2011), mutta siinä kolmen kirjan välillä on suurempia eroja. Ensimmäinen kurssikirja *Ihminen, ympäristö ja kulttuuri* pitää sisällään teemoja esihistoriasta 1900-luvulle asti. Kirjassa käsitellään muun muassa maanviljelykseen siirtymistä, Välimeren korkeakulttuureja ja keskiaikaa. Sivumäärällisesti se ylittää juuri ja juuri *Muuttuva maailma* -kirjasarjan ensimmäisen kirjan, mutta prosentuaalisesti se jää sen alapuolelle, sillä kirjassa käsitellään naisia vain 7 % sivuista. Toinen kurssikirja *Eurooppalainen ihminen* sisältää enemmän naisia käsitteleviä sivuja kuin mikään muu käsittelyssä olleesta kirjasta, ja kokonaissivumäärästä naisia käsitteleviä sivuja on 13 %. Kirja käsittelee antiikin Kreikkaa ja Roomaa sekä renessanssia ja valistusta, eli kirja kattaa useita aikakausia ja ajanjaksoja eurooppalaisen kulttuurin kehityksessä.⁵⁵ Kirjan ihmisiin ja kulttuuriin keskittynyt aihepiiri osaltaan selittää myös naisten suuremman esillä olon, mutta toisaalta muissa kirjasarjoissa ei vastaavaa ole havaittavissa. Kolmas kurssikirja *Kansainväliset suhteet* käsittelee pääosin maailmansotia ja kylmää sotaa. Sotia käsitteleviin kurssikirjoihin ei ole paljoa naisia saatu esille, mutta tässä kirjassa naisten representaatio leipätekstissä on alkuperäisaineistosta selkeästi heikoin. Kirja on 197 sivua pitkä, eli yhdeksästä kirjasta neljänneksi pisin, ja pitää sisällään vain kaksi sivua, joilla käsitellään naisia leipätekstissä. Naisia käsittelevien sivujen osuus on siis vain 1 %. Kahdessa ensimmäisessä kurssikirjassa kirjoittajista kolme seitsemästä on naisia ja kolmannessa kirjassa kaksi neljästä. Tässä kirjasarjassa on siis eniten naiskirjoittajia, mutta leipätekstin osalta se ei ole vaikuttanut huomattavasti. Kirjasarja edustaa vuoden 2003 lukion opetussuunnitelman perusteita, jossa korostuu kulttuurienvälinen viestintä.⁵⁶ Naisten historiaa

⁵² Kurvinen & Timosaari 2016, 210.

⁵³ Hiidenmaa 2014, 32.

⁵⁴ Osler 1994, 234.

⁵⁵ *Kaikkien aikojen historia 2* 2008

⁵⁶ Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 20.

voitaisiin tuoda vielä vahvemmin esille osana laajaa kulttuurista kontekstia. Näin on toimittu erityisesti *Eurooppalainen ihminen* -kirjassa, mutta muissa kirjoissa heikoimmin.

Kaikista vähiten naiset ovat esillä uusimassa *Forum*-kirjasarjassa, jossa kirjojen välillä on kuitenkin hajontaa. Ensimmäinen kurssikirja *Ihminen, ympäristö ja historia* pitää sisällään teemoja esihistoriasta 1900-luvulle asti. Kirjassa käsitellään muun muassa maanviljelykseen siirtymistä, Välimeren korkeakulttuureja ja keskiaikaa. Siinä naisten representaatio leipätekstissä on melko linjassa kahden muun kirjasarjan ensimmäisen kurssikirjan kanssa. Kirjassa naisia käsittelevien sivujen osuus on 6 %. Toinen kurssikirja *Kansainväliset suhteet* vastaa sisällöltään *Kaikkien aikojen historia* -kirjasarjan saman nimistä kirjaa. Myös tässä kirjasarjassa sotia käsittelevä kirja on onnistunut heikoiten sisällyttämään naiset mukaan historiankirjoitukseen. Naisia käsittelevien sivujen osuus on vain 2 %. Sotahistoriassa naiseen liittyvä historiankirjoitus on lähinnä erillisiä kappaleita siitä, mitä naiset tekivät samalla, kun miehet olivat rintamalla. Toisaalta kolmannessa kurssikirjassa *Itsenäisen Suomen historia* oli tästä kirjasarjasta eniten naiseen liittyviä kohtia, vaikka se käsittelee sotia myös. Ei voida siis sanoa, että sota aiheena rajaisi naisten käsittelyn pois, sillä tässä kirjassa naisia käsittelevien sivujen osuus on jopa 13 %, mikä on kaikista yhdeksästä kirjasta toiseksi eniten. *Forum*-kirjasarjan kaikissa kirjoissa oli kirjoittajista yksi neljästä nainen, joten ainakaan leipätekstin osalta ei voida vetää yhteyttä naiskirjoittajien ja naisten representaation välille. Kirjasarja noudattaa vuoden 2019 lukion opetussuunnitelman perusteita, joissa sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat osa opetussuunnitelman arvoperustaa.⁵⁷ Opetussuunnitelma mahdollistaisi naisten historian käsittelyn laajempaan ilmiöön, mutta siitä huolimatta *Forum*-kirjasarjassa naisten representaatio on jäänyt melko vähäiseksi.

Luvussa huomataan, että lukion opetussuunnitelmien muutokset ohjaavat hieman kirjojen sisältöä, mutta selkeää yhteyttä niillä ei kuitenkaan ole. Uudemmat opetussuunnitelmat mahdollistaisivat laajankin naisten historian käsittelyn, mutta oppikirjat eivät ole tarttuneet siihen. Tämä tukee Naskalin ajatusta siitä, että sukupuolineutraalit opetussuunnitelmat voivat mahdollistaa käytännön opetuksen, jossa sukupuolten tasa-arvo ei toteudu.⁵⁸ Luvussa esitetyt prosentit puoltavat aiempaa tutkimusta siitä, että naiset ovat selkeästi aliedustettuina historiankirjoituksessa.⁵⁹ Leipätekstin osalta naisten representaatio on kattavinta vanhimmassa

⁵⁷ Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019, 17.

⁵⁸ Naskali 2012, 283.

⁵⁹ Blumberg 2009, 347; Kurvinen & Timosaari 2016, 214.

kirjasarjassa, mikä voi tuntua yllättävältä. Commeyras muistuttaa kuitenkin tutkimuksessaan *Reading about Women in World History Textbooks from One Feminist Perspective* alatekstien ja oletusten tunnistamisen tärkeydestä erityisesti oppikirjoja lukiessa.⁶⁰ Tässä tapauksessa ei siis voida olettaa määrän korvaavan laatua, vaan on päästävä syvemmälle oppikirjojen sisältöön.

3.2 Naisten representaatio kuvissa

Edellisessä aluvussa vertailtiin naisten representaatiota kirjasarjojen välillä leipätekstissä, mutta varsin erilainen näkökulma saadaan, kun vertaillaan oppikirjojen naiseen liittyviä kuvia ja kuvatekstejä. Taulukkoon⁶¹ on koottu naiseen liittyvät kuvat kahteen eri sarakkeeseen. Ensimmäiseen sarakkeeseen on laskettu sellaisten kuvatekstien määrät, joissa mainitaan naiset. Toiseen sarakkeeseen on laskettu sellaisten kuvien määrät, joissa esiintyy naisia, mutta heitä ei mainita kuvateksteissä. Kuvat on jaettu kahteen eri ryhmään, sillä monissa käsiteltävissä kirjoissa on paljon enemmän naisia esittäviä kuvia, ilman mainintaa kuvateksteissä. Kuvien tutkiminen on tärkeää, sillä oppikirjoille on tyypillistä esittää kuvissa perinteisiä ydinperheitä ja selkeitä sukupuolirooleja. Naiset esitetään esimerkiksi usein kodinhoidollisissa tehtävissä.⁶² Luvussa keskitytään enemmän kuvien määriin kuin sisältöihin.

Naisten representaatio kuvissa ja kuvateksteissä on kaikista heikointa vanhimmassa kirjasarjassa *Muuttuva maailma*. Naisia esittävien kuvien määrä jakautui kolmen kirjan välillä tasaisesti ja kirjoissa on yhteensä vain 24 tällaista kuvaa. Kuvia, joissa esiintyi naisia ja se on myös ilmaistu kuvatekstissä, on kirjasarjassa yhteensä 13. Naisia esittäviä kuvia ilman naisia käsittelevää kuvatekstiä on yhteensä 11. Tässä kirjasarjassa ei siis ole juuri mitään eroa näiden kategorioiden välillä. Pelkät kuvat esittävät pääosin naispatsaita, -veistoksia ja –maalauksia. Kuvatekstilliset kuvat esittävät jumalattaria, kuningattaria ja perheitä. Kuvateksteissä on mainittu muun muassa Nike-jumalatar⁶³ ja Kaarina Maununtytär⁶⁴. Kuvatekstilliset kuvat esittävät usein siis naisia, jotka esitellään erisnimellä, kun taas pelkät kuvat esittävät tuntemattomia naisia. *Muuttuva maailma* -kirjasarja on sivumäärällisesti lyhyin, mutta naisia

⁶⁰ Commeyras 1996, Conclusion.

⁶¹ Liite 1, Naisrepresentaatio taulukkomuodossa.

⁶² Anttila ym. 2015, 61.

⁶³ *Muuttuva maailma* 1 1983, 21.

⁶⁴ *Muuttuva maailma* 3 1983, 45.

esittävien kuvien osuus sivumäärään suhteutettuna on myös pienempi kuin muissa kirjasarjoissa. Mielenkiintoista tässä kirjasarjassa on se, että naisia leipätekstissä käsitteleviä sivuja on kolmesta kirjasarjasta kaikkein eniten, mutta kuvissa naiset ovat kaikkein heikoiten edustettuina. Naisten verrattain suuri esiintyminen leipätekstissä voi selittyä lainausten sisällöllä, joita avataan lisää seuraavassa käsittelyluvussa.

Kirjasarjojen keskimmaiselle paikalle yltää uusin vuoden 2021 *Forum*. Kirjasarjassa naisia esittäviä kuvia on yhteensä 82, mikä on melko suuri nousu edelliseen kirjasarjaan verrattuna. Erona edelliseen *Muuttuva maailma* -kirjasarjaan on myös se, että *Forumissa* kuvatekstillisiä kuvia on liki kolme kertaa vähemmän kuin pelkkiä kuvia. Kuvatekstillisiä kuvia on kolmessa kirjasarjassa yhteensä 22, ja ne esittävät pääosin kuuluisia naisia, mielenosoituksia ja tyttölapsia. Kuvateksteissä on mainittu muun muassa Greta Thunberg⁶⁵ ja Armi Kuusela⁶⁶. Kuvia, joissa esiintyy naisia, mutta sitä ei ole kuvatekstissä mainittu, on yhteensä jopa 60. Pelkissä kuvissa on pääosin kuvattu naisia hyvin vaihtelevissa askareissa, kuten uimarannalla, kantamassa Suomen lippua, tehdastöissä, shoppailemassa, tekemässä käsitöitä ja kodinhoitoa. Edelliseen kirjasarjaan verrattuna *Forum* esittää naiset paljon monipuolisempina toimijoina ja osana yleistä historiaa. Naisia kuvataan tekemässä monia erilaisia tehtäviä, ja monissa erilaisissa kuvatyypeissä. Naisia esittävät kuvat eivät ole enää pelkästään kuvia maalauksista ja keramiikasta, vaan kirjoihin on otettu mukaan valokuvia oikeasta elämästä, propagandajulisteita ja elokuvamainoksia. Kehitystä tukee Kurvisen ja Timosaaren havainnot siitä, että merkittävien naisten historian tutkiminen alettiin kokea 1970-luvulla ongelmalliseksi, jonka jälkeen on alettu keskittämään tutkimusta enemmän tavallisiin naisiin eri asemissa.⁶⁷

Kuvatekstittömien kuvien suurempi osuus on positiivinen asia, sillä se tarkoittaa sitä, että kirjoihin on sisällytetty naisia ja naisten historiaa myös muiden kuin merkkihenkilöiden kautta. Kuvatekstilliset kuvat usein kertovat kuuluisasta tai tunnetusta naisesta, jota kuvateksti esittelee ja mainitsee nimeltä. On kuitenkin tärkeää, että naisia nähdään myös arkisissa ja monipuolisissa tilanteissa. *Forum* sijoittuu edellisessä luvussa kaikkein viimeiseksi naisten representaatiossa leipätekstissä, mutta kuvien osalta se on pärjännyt paljon paremmin. Toisaalta naisten suurempi esiintyminen kuvissa kuin leipätekstissä voi tarkoittaa myös

⁶⁵ Forum 2 2021, 11.

⁶⁶ Forum 3 2022, 140.

⁶⁷ Kurvinen & Timosaari 2016, 215.

naisten historian erillisyyttä, koska se on esitetty kuvien ja kuvatekstien avulla erillään varsinaisista luvuista ja leipätekstistä. Naisia ei siis ole yritetty sisällyttää yleiseen historiaan, vaan heidät on sijoitettu erillisiksi sivutiedoiksi kuvien ja kuvatekstien avulla.

Suurin naisten representaatio kuvien osalta on *Kaikkien aikojen historia* -kirjasarjalla. Kirjojen välillä on hieman hajontaa ja edukseen erottuu toinen kurssikirja *Eurooppalainen ihminen*, joka erottui edukseen myös edellisen luvun leipätekstin vertailussa. Kirja kattaa puolet koko kirjasarjan naisia esittävästä kuvista ja enemmän kuin koko *Muuttuva maailma* -kirjasarja yhteensä. Kaikissa kolmessa *Kaikkien aikojen historia* kirjassa on yhteensä 101 kuvaa, joista 41:ssä on naisia käsittelevä kuvateksti. Kuvatekstillisten ja pelkkien kuvien välinen ero ei siis ole yhtä suuri kuin *Forum*-kirjasarjassa. Kuvatekstilliset kuvat esittävät muun muassa naisten töitä eri aikakausina, kuuluisia henkilöitä ja sota-ajan naisia. Nimeltä mainittuja naisia on esimerkiksi Josephine Baker⁶⁸ ja Phan Kim Phuc⁶⁹. Pelkissä kuvissa naisia on esitetty osana hääseremoniaa ja perhettä, tehdastöissä, eri kulttuurien maalauksissa, mainoksissa ja sodan keskellä. Tässä kirjasarjassa kummankin laatuiset kuvat ovat onnistuneet esittämään naisia erilaisissa tilanteissa, eikä kuvatekstit liity pelkästään kuuluisiin naisiin. Leipätekstiin verrattuna naisia esittäviä kuvia on paljon enemmän, mutta kokonaisuutena *Kaikkien aikojen historia* -kirjasarjassa naisten representaatio on määrällisesti parasta tutkimuksessa olleista kirjasarjoista. Naisia on käsitelty leipätekstissä toiseksi eniten ja kuvissa naisia on esitetty kaikista eniten, joten määrällisesti kirjasarjassa naiset on huomioitu parhaiten.

Tämä luku antaa hieman erilaista näkökulmaa edelliseen käsittelylukuun verrattuna. Vanhin kirjasarja ei pärjää naisia käsittelevien kuvien määrässä lainkaan kahdelle uudemmalle. Luvussa korostuu se, miten kuvateksteillä usein esitellään tunnettuja naisia, kun taas pelkissä kuvissa esiintyy enemmän naisia arkisissa ja monipuolisissa askareissa. Kuvatekstittömät kuvat on laskettu tässä tutkimuksessa kirjojen ansioiksi, sillä se vahvistaa kaikkien naisten toimijuutta ja osallisuutta yleiseen historiaan. 1990-luvulta lähtien naisten näkeminen aktiivisina toimijoina on alkanut yleistyä⁷⁰, minkä takia vanhimmassa kirjasarjassa naisia esittävät kuvat ovat lähinnä taideteoksia tai kuuluisia naisia. Naisia käsittelevien kuvien lisääntyminen oppikirjoissa on selkeästi hyvä kehityssuunta, mutta se sisältää riskin siitä, että

⁶⁸ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 187.

⁶⁹ Kaikkien aikojen historia 3 2011, 108.

⁷⁰ Markkola & Östman 2014, 48.

naisten kokemukset liitetään pelkästään kuvien avulla osaksi yleistä historiankirjoitusta. Osler ilmaisee asian niin, että pelkkä naisten kokemusten liittäminen historiankirjoitukseen ei riitä, vaan historiaa tulisi katsoa naisten näkökulmasta.⁷¹ Sivujen ja kuvien määrä ei kerro siitä, millaista naiskuva kirjasarjat tuottavat, eikä enempi ole aina välttämättä parempi. Lukujen ja kuvien sisältöä ja suoria lainauksia tutkimalla päästään syvemmälle siihen, miten naiset on kussakin kirjasarjassa esitetty, ja sitä selvitetään seuraavassa käsittelyluvussa.

⁷¹ Osler 1994, 234.

4 Naisten oma historia

Kuten aikaisemmassa luvussa huomattiin, oppikirjat käsittelevät naisia vaihtelevissa määrin. Tässä luvussa selvitetään, miten naisista kirjoissa puhutaan. Kirjasarjojen välillä on eroa siinä, esitetäänkö naiset osana yleistä historiaa vai erillisinä toimijoina, joiden historia on vain lisäystä yleiseen historiaan. Tarkoituksena on selvittää, onko kirjoissa naisten käsittely siirretty aina erillisiin lukuihin vai onko se osana muita lukuja, ja onko naisten historia ylettynyt enää tehtävä- tai yhteenveto-osioihin. Toisessa alaluvussa keskitytään kuuluisien naisten rooleihin oppikirjoissa, ja niiden merkityksiin naisten representaation kannalta.

4.1 Naisten erillinen historia

Kaikkein uusimmassa kirjasarjassa *Forum* on yhteensä kahdeksan pelkästään naisia käsittelevää lukua, mutta ne eivät ole jakautuneet kolmen kirjan välillä lainkaan tasan. Ensimmäisessä kurssikirjassa *Ihminen, ympäristö ja historia* on kaksi naisia käsittelevää lukua. Luku ”Nainen miehen varjossa” käsittelee maanviljelyn myötä vahvistuneita sukupuolirooleja ja heikentynyttä naisten asemaa.⁷² Toinen naisia käsittelevä luku ”Perhe-elämän murroksessa” kertoo teollistumisen vaikutuksesta naisten asemaan ja sukupuolirooleihin.⁷³ Molemmissa luvuissa on hyvin samanlainen teema, mutta vain eri aikakaudelta. Luvut käsittelevät tietyn historiallisen muutoksen vaikutuksia naisten elämään ja asemaan yleisellä tasolla. Luvuissa esitellään naisten heikentyneitä oikeuksia, mutta myös vastarintaa, jota jotkut naiset tekivät:

Keskiluokan naisten oli ajan ihanteiden mukaisesti parempi pysyä kotona. [–] Etenkin kouluja käyneet keskiluokkaiset naiset alkoivat vähitellen järjestäytyä ajamaan oikeuksiaan. [–] Kaikki naiset eivät tätä kahlittua asemaa hyväksyneet.⁷⁴

Luvut eivät suoraan aseta naisia tietynlaiseen muottiin, vaan esittelevät eri tapoja, miten naiset ovat pystyneet eroamaan ajan ihanteista ja normeista. Tässä sitaatissa on sanavalinnoilla ilmaistu naisten heikentyneen aseman vääryys ja korostettu naisten itsenäistä valintaa vastustaa ajan normia. Kirjassa on käsitelty naisia kahdellatoista sivulla, joista kaksi on ollut erillisiä lukuja, joten naisia on melko vähän sisällytetty yleiseen historiankirjoitukseen. Naisten toimijuutta ei pidetä kirjassa erityisen tärkeänä, koska kurssikirjassa ei ole yhtäkään

⁷² Forum 1 2021, 24.

⁷³ Forum 1 2021, 130.

⁷⁴ Forum 1 2021, 130.

tehtävää, joka käsittelee naisia tai naisten asemaa, vaikka niitä käsitteleviä erillisiä lukuja on kuitenkin kaksi. Eikä yhdessäkään luvun lopussa olevassa yhteenvedossa mainita naisia. Naiset ovat siis sisällytetty kirjaan pitkälti erillisiin lukuihin ja niiden jatkokäsittely on jäänyt hyvin vähäiseksi.

Toinen kurssikirja *Kansainväliset suhteet* todettiin edellisessä käsittelyluvussa naisten representaation näkökulmasta heikoksi, eikä se tee poikkeusta tässäkään luvussa. Yhdeksästä kurssikirjasta tämä on kolmanneksi pisin, mutta ei pidä sisällään yhtäkään naisia käsittelevää lukua, tehtävää tai yhteenvedoa. Tämän kirjan osalta on vaikeaa pohtia, onko naiset nähty erillisinä toimijoina vai osana yleistä historiaa, kun naisia esitetään kirjassa lähes ainoastaan kuvissa.

Kolmas kurssikirja *Itsenäisen Suomen historia* on tältä osa-alueelta menestyksekkäin, sillä se sisältää kuusi naisia käsittelevää lukua. Lukujen otsikoinnit luovat kuvaa naisten aseman parantumisesta ja muutoksesta. Otsikot, kuten ”Nainen pois miehen varjosta”⁷⁵, ”Naisten raskas rooli”⁷⁶ ja ”Kohti tasa-arvoa”⁷⁷ viestivät lukijalle, että kirjoittajat huomioivat naiseen kohdistuneen epätasa-arvon ja muutoksen kohti parempaa. Luvut käsittelevät pitkälti naisten työntekeä ja oikeuksia sotienaikaisessa Suomessa. Kurssikirjassa on naisten käsittely irrotettu erillisiin lukuihin ja heistä puhutaan usein sodasta ja sotivista miehistä erillisinä. Kirjan tietyt sanavalinnat eivät tue otsikointien luomaa kuvaa siitä, että kirjassa ymmärretään ja korostetaan naisten kokemaa epätasa-arvoisuutta. Seuraavan lainauksen avulla tarkastellaan tarkemmin lukua ”Kohti tasa-arvoa”:

Koulutetut naiset uskalsivat vaatia tasa-arvoa sukupuolten välillä etenkin 1960-luvulla, jolloin yliopistoissa elettiin voimakasta poliittisen radikalismien aikaa. [–] Nainen sai lain mukaan mennä yksin ravintolaan jo vuodesta 1967 lähtien. [–] Ehkäisytabletit lisäsivät naisten mahdollisuutta rajoittaa lasten määrää.⁷⁸

Tästä lainauksesta nostetaan esiin kolme kohtaa, jotka heikentävät näkemystä siitä, että kurssikirjan naisluvut olisi tehty täysin naisten asemaa ja oikeuksia ymmärtäen.

Ensimmäisessä virkkeessä käytetään verbiä ”uskalsivat”, mikä viittaa siihen, että miesten ja naisten välinen epätasa-arvo olisi johtunut naisten uskalluksen puutteesta. Sanavalinta vähättelee naisia sortaneita rakenteita ja asenteita sysäten vastuuta yksittäisten naisten

⁷⁵ Forum 3 2022, 31.

⁷⁶ Forum 3 2022, 124–125.

⁷⁷ Forum 3 2022, 172–174.

⁷⁸ Forum 3 2022, 172–174.

rohkeuden varaan. Toinen silmiin pistävä kohta löytyy seuraavasta virkkeestä, jossa todetaan naisten saaneen mennä ravintolaan yksin jo vuodesta 1967 lähtien. Vaikka edistystä verrattaisiin muihin tasa-arvon edistymisen etappeihin tai mihin tahansa, on mielestäni naisten oikeuksia vähättelevää käyttää ”jo”-sanaa virkkeessä, jossa puhutaan todella arkisesta oikeudesta ja kohtalaisen tuoreesta historiasta. Kolmantena tartun lainauksen viimeiseen virkkeeseen, jossa ehkäisy pillerit esitetään naisten mahdollisuutena rajoittaa lasten määrää, mikä vie kaiken vastuun ehkäisystä naiselle eikä huomioi miesten vastuuta laisinkaan.

Naisia käsittelevien tehtävien osalta *Itsenäisen Suomen historia* on yhdeksästä kurssikirjasta kaikkein menestyksekkäin. Kirjassa on viisi naisten asemaa käsittelevää tehtävää. Tehtävissä oppilaat pääsevät pohtimaan naisten asemaa 1800-luvun lopussa, kaupungistumisen aikana, sotien aikana ja sotien jälkeen.⁷⁹ Naisia käsittelevien tehtävien asettaminen kurssikirjoihin on äärimmäisen tehokas tapa haastaa oppilaita pohtimaan naisten asemaa ja sen kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä. Pitkäaikaisen tiedon säilyttämiseksi kokeiden ja tehtävien tekeminen on todistettu lukemista ja muistiinpanojen tekemistä tehokkaammaksi.⁸⁰ Tästä näkökulmasta on siis valitettavaa, että naisten asemaa ja historiaa käsitteleviä tehtäviä ei oikein muista kurssikirjoista löydy. *Forum*-kirjasarjasta tässä kurssikirjassa on kirjoitettu eniten naisista leipätekstiin ja kuvateksteihin, on eniten naisia käsitteleviä lukuja sekä eniten naisia käsitteleviä tehtäviä, mikä on parantanut koko kirjasarjan tuloksia tässä tutkimuksessa kahden muun kirjan sisältäessä paljon heikompaa naisten representaatiota.

Toiseksi uusimman kirjasarjan *Kaikkien aikojen historia* ensimmäinen kurssikirja on hyvin pitkälti ulkoistanut naisten historian erillisiin ”Perhe ja väestö” -aukeamiin, jotka löytyvät jokaisen teeman lopusta. Kirjassa on siis yhteensä kuusi tällaista aukeamaa, jossa kerrotaan enemmän tai vähemmän naisten historiasta, mutta pääosin aina osana perhehistoriaa. Itsenäistä naisten historiaa kirjassa on suhteellisen vähän, eikä perhe-elämää käsittelevät aukeamat mielestäni paikkaa tarpeeksi tätä tyhjiötä. Lähes jokaisessa aukeamassa kerrotaan eri ajanjakson perhehanteesta ja naisen paikasta siinä, minkä takia ne sisällöllisesti eivät eroa toisistaan kovinkaan paljoa. Naisten saavutukset ja valtavirrasta poikkeava historia on jätetty lähes kokonaan huomiotta. Seuraavat lainaukset eri ”Perhe ja väestö” -aukeamista tukevat edellä esiteltyä näkemystä: ”Liikkuva metsästyks oli miesten työtä, kun taas naiset vastasivat

⁷⁹ Forum 3 2022, 33, 85, 127, 175.

⁸⁰ Rummer, Schweppe, Gerst & Wagner 2017, 296.

lasten hoidosta, keräilystä, kasvien ja hedelmien viljelystä sekä ruuan valmistuksesta.”⁸¹; ”Mies hoiti raskaat peltotyöt kylän muiden miesten kanssa, vaimon vastuulla oli perhe ja koti.”⁸² ja ”Isä kävi töissä, ja äiti hoiti kotia sekä opetti lapsille hyviä tapoja.”⁸³ Lainaukset ovat kuin sama asia eri sanoin muotoiltuna, mutta ne löytyvät kirjan kolmelta eri aukeamalta. Aukeamien tarkoitus on toki esitellä nimenomaan perheiden historiaa ja elämää, minkä takia naisten omasta historiasta ei juurikaan puhuta, mutta nosto on silti tärkeä, sillä nämä kyseiset aukeamat kattavat ison osan sivuista, joilla naisista ylipäätään kirjassa puhutaan. Naisten esiintyminen yhteenvedoissa tai tehtävissä puuttuu kurssikirjasta kokonaan, mikä entisestään heikentää naisten representaatiota.

Toinen kurssikirja *Eurooppalainen ihminen* on tähän mennessä osoittautunut naiset hyvin huomioivaksi historian oppikirjaksi. Kirja pitää sisällään neljä naiseen liittyvää erillistä lukua, mutta toisin kuin edellisessä kirjassa, tässä kirjassa naisten historia ei ole siirretty erillisiin lukuihin. Kirja pitää sisällään paljon naisia käsittelevää historiaa ja kuvitusta, eikä naisia käsitellä ainoastaan perheen kontekstissa. Erilliset luvut käsittelevät neitseellistä jumalatarta Artemista⁸⁴, Kleopatran⁸⁵, Abelardia ja Heloista⁸⁶ sekä Leni Riefenstahlia⁸⁷. Kaikki naiseen liittyvät luvut kertovat siis tunnetuista naisista, eikä naisten yleistä historiaa ole tiivistetty erillisiin lukuihin. Naisten historia on liitetty osaksi muita lukuja ja heidät on esitetty tärkeänä ja tasavertaisena osana muuta historiaa. Erilliset luvut ovat vain täydentäviä ja henkilökuvauksia. Käsittelyssä olleiden kurssikirjojen yhteenvedoihin ei naiset ole yltäneet, mutta *Eurooppalainen ihminen* tekee tässä poikkeuksen. Huomioitavaa kuitenkin on, että tässäkin kirjassa vain yhdessä yhteenvedossa mainitaan naiset hyvin lyhyesti: ”Vähitellen niin työväestön kuin naistenkin kansalaisoikeusvaatimukset lisääntyivät.”⁸⁸ Maininta on lyhyt ja rinnastettu työväestöön, mutta se on eniten, mitä kurssikirjoista saa. Naisia käsitteleviä tehtäviä ei kirjasta löytynyt, mikä on hieman yllättävää, kun otetaan huomioon sen ansiot muilla osa-alueilla.

⁸¹ Kaikkien aikojen historia 1 2008, 22.

⁸² Kaikkien aikojen historia 1 2008, 36.

⁸³ Kaikkien aikojen historia 1 2008, 144.

⁸⁴ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 19.

⁸⁵ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 32.

⁸⁶ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 70.

⁸⁷ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 206.

⁸⁸ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 175.

Kolmas kurssikirja *Kansainväliset suhteet* on tässäkin suhteessa verrattavissa samannimiseen *Forum*in kurssikirjaan. Kirja ei sisällä naisia käsitteleviä lukuja, yhteenvetoja tai tehtäviä. Eikä voida myöskään ajatella, että naisten historia olisi sisällytetty muihin lukuihin, koska kirjassa on naisia käsitteleviä sivuja ainoastaan kaksi. Kirjassa naisten olemassaolo välittyy ainoastaan kuvien ja kuvatekstien avulla.

Vanhimmassa kirjasarjassa *Muuttuva maailma* naisille ei ole luotu omia lukuja. Kaikki se, mitä naisista on päätetty kertoa, on pitkälti leipätekstissä eikä naisia käsitellä tehtävissä, yhteenvedoissa, omissa luvuissa eikä hirveästi kuvissakaan. Poikkeuksen tekee toinen kurssikirja *Laajentuvan vaihdannan yhteiskunta*, jossa on yksi kuningatar Elisabet I käsittelevä luku⁸⁹, joka on vain henkilökuvausta eikä käsittele laajemmin naisten historiaa. Kirjan lopussa on tarjottu lukijalle esimerkkiaiheista ja lähdekirjallisuutta kirjoitelmia varten. Yksi tutkielman aiheista on ”Naisen asema antiikin Roomassa”. Aiheen yhteydessä listataan myös kolme antiikin ajan naisten historiaa käsittelevää kirjaa.⁹⁰ Edellä mainitun aiheen lisäksi tarjolla on monia muitakin, mutta kirjan sisällön kannalta on yllättävää, että naisten asemaa käsittelevä aihe on valittu, koska sitä ei juurikaan kirjassa käsitellä. Leipätekstin osalta kirjasarjassa naiset olivat eniten edustettuina, mutta syvemmän tutustumisen jälkeen tämä tilasto menettää vähän merkitystään, sillä naisten käsittely on melko yksipuolista. Viimeiset arviot kirjasarjojen naisten representaation järjestäytymisestä voidaan esittää seuraavan alaluvun jälkeen, jossa aihetta tutkitaan vielä yhdestä näkökulmasta.

Tässä luvussa on käynyt selkeästi ilmi kirjasarjojen erot naisten erillisen historian tuottajina. Vanhimmassa kirjasarjassa naisten käsittely on hyvin yksipuolista ja suppeaa. Keskimmaisessä ja uusimmassa kirjasarjassa naisia on käsitelty omissa luvuissaan sekä sisällytetty yleiseen historiaan. Kurvinen ja Timosaari painottavat, että sukupuolta tuottaviin prosesseihin tulisi kiinnittää tiukasti huomiota, sillä naisia ei ole vielä saatu vakiintuneeksi osaksi yleistä historian tutkimusta, ja naisten historiaa sisältävä tutkimus on lähes pelkästään vain naisten harjoittamaa.⁹¹ Monipuolisin naisten representaatio on kirjoissa, joissa on naisia käsitteleviä tehtäviä ja yhteenvetoja. Rummer ym. tukevat tätä väitettä korostamalla tehtävien tekemisen tärkeyttä oppimisen kannalta tutkimuksessaan ”Is Testing a More Effective Learning Strategy Than Note-Taking?” (2017). Naisten esittäminen erillisissä

⁸⁹ Muuttuva maailma 2 1983, 207.

⁹⁰ Muuttuva maailma 2 1983, 287.

⁹¹ Kurvinen & Timosaari 2016, 229–233.

kappaleissa ei itsessään ole huono asia, mutta erilliskappaleet usein käsittelevät nimenomaan tunnettuja naisia. Näin ollen naisten sisällyttäminen yleiseen historiankirjoitukseen tukee paremmin naisten historian esittelyä heidän silmillään ja äänellään. Tämän ilmiön tärkeyttä Osler on korostanut jo 1990-luvulla.⁹²

4.2 Historian kuuluisat naiset

Commeyrasin tutkimuksen mukaan kuuluisia naisia käsitteleviä lukuja on usein lisätty perinteisen historian tapahtumien kylkeen. Luvuissa esitellään usein naisten oikeuksia sekä toisaalta panostaan kuuluisien miesten vaimoina tai äiteinä.⁹³ 1970-luvulla oli vielä tyypillistä, että historiaa kirjoitettiin hallitsijoiden ja muiden tunnettujen naisten näkökulmasta.⁹⁴

Opetussuunnitelmien kehityksen myötä historian opetuksen painoarvo on siirtynyt sisältöpohjaisesta opetuksesta laaja-alaista osaamista kohti. Tähän on vaikuttanut esimerkiksi 1980-luvun lopun muutos ylioppilaskokeiden osalta, jolloin tiedon käsittelytaitoja alettiin korostamaan. Lisäksi 2006 ylioppilaskokeissa siirryttiin ainereaaliin, mikä näkyi opiskelijoiden omaa ajattelua vaativina kysymyksinä.⁹⁵ Käsitellyssä olevien kirjasarjojen osalta tämä kehitys näkyy eniten kuuluisien naisten esiintymisessä kurssikirjoissa. Suhteutettuna kirjojen kokonaissivumäärään kuuluisien ja nimeltä mainittujen naisten osuus vähenee vanhimmasta uusimpaan edetessä.

Vanhimmassa kirjasarjassa *Muuttuva maailma* on jokaisessa kurssikirjassa mainittu nimeltä monia historian naisia. Ensimmäisessä kirjassa on mainittu muun muassa Pallas Athene⁹⁶, toisessa kurssikirjassa Jeanne d'Arc⁹⁷ ja kolmannessa kurssikirjassa Kaarina Maununtytär⁹⁸. Kirjasarjassa naisten historia pyörii pitkälti kuuluisien naisten ympärillä. Huomioitavaa on, että kuuluisat naiset ovat usein esitelty kuuluisan miehen kautta. Ensimmäisessä kurssikirjassa mainittu Pallas Athene on esitelty Zeun tyttärenä⁹⁹, toisessa kurssikirjassa oleva kokonainen

⁹² Osler 1994, 234.

⁹³ Commeyras 1996, Conclusion.

⁹⁴ Kurvinen & Timosaari 2016, 215.

⁹⁵ Rantala & Ahonen 2015, luku 3.

⁹⁶ *Muuttuva maailma* 1 1983, 72.

⁹⁷ *Muuttuva maailma* 2 1983, 160-161.

⁹⁸ *Muuttuva maailma* 3 1983, 45.

⁹⁹ *Muuttuva maailma* 1 1983, 72.

luku kuningatar Elisabeth I:stä alkaa hänen isänsä Henrik VIII:n esittelyllä¹⁰⁰ ja kolmannessa kurssikirjassa Kaarina Maununtytär on esitelty sivulauseena hänen miehelleen kuningas Eerik XIV:lle¹⁰¹ Kirjasarjassa on mainittu yhteensä 19 naista nimeltä ja heistä vain Englannin kuningatar Maria Verinen ja Jeanne d’Arc esiteltiin ilman vertausta, rinnastusta tai sukulaisuussuhdetta nimeltä mainittuun mieheen.¹⁰²

Yleistä naisten historiaa käsitellään suhteessa vähemmän, ja se on myös usein rinnastettu miesten tai jonkun toisen ryhmän historiaan. Naisia käsittelevät kohdat on monesti liitetty miehiin sanoilla ”ja”, ”myös” tai loppuliitteellä ”-kin”. Seuraavat lainaukset selventävät tätä: ”Yleinen kansallispuku, väriltään musta, niin miehille kuin naisillekin.”¹⁰³; ”Myös tyttöjen koulutus jäi vielä puutteelliseksi.”¹⁰⁴ ja ”Naiset osallistuivat miesten rinnalla huvielämään [–]”¹⁰⁵. Yksittäisinä lainauksina mikään näistä ei varmaankaan kuulosta erikoiselta, mutta kun kirjasarjan lähes jokainen naisia käsittelevä kohta on esitetty rinnasteisena tai alisteisena miehiin nähden, alkaa se vaikuttamaan jo erikoiselta. Naisten historiaa on esitetty pääosin kuuluisien naisten kautta, mutta heidätkin on lähes poikkeuksetta esitelty kuuluisien miesten kautta. Tällöin yleinen naisten historia ja vähemmistönaisten historia jää täysin kuulumattomiin. Ottamalla huomioon kaikki tutkimuksessa käytetyt tarkastelukulmat voidaan sanoa, että *Muuttuva maailma* -kirjasarjassa naisten representaatio on vähäisintä ja yksipuolisinta. Sillä on suuri vaikutus, miten ihmiset ajattelevat historian toimijoista. Jos ihmiset hakevat nykyisyyteen johtaneelle kehitykselle selityksiä vain suurmiesten tai -naisten toiminnasta, he sivuuttavat täysin tavallisten ihmisten merkityksen. Tällainen ajattelu voi passivoida ihmisiä yhteiskunnallisesti, sillä kehitys mielletään vain merkittävien henkilöiden vastuulle.¹⁰⁶

Toiseksi vanhimmassa kirjasarjassa *Kaikkien aikojen historia* kuuluisien naisten osuus naisten historiasta laskee hieman. Toinen kurssikirja nostaa kokonaismäärää merkittävästi, sillä siinä on enemmän kuuluisia naisia kuin ensimmäisessä ja kolmannessa kirjassa yhteensä.

Ensimmäisessä kurssikirjassa on tarina, jonka nimi on *Teurastaja ja hänen vaimonsa*, joka kertoo Lucius Aurelius Hermia nimisestä teurastajasta. Hänen vaimonsa nimi Aurelia tulee

¹⁰⁰ Muuttuva maailma 2 1983, 207.

¹⁰¹ Muuttuva maailma 3 1983, 45.

¹⁰² Muuttuva maailma 2 1983, 160–161 & 205.

¹⁰³ Muuttuva maailma 3 1983, 84.

¹⁰⁴ Muuttuva maailma 3 1983, 136.

¹⁰⁵ Muuttuva maailma 1 1983, 107.

¹⁰⁶ Rantala & Ahonen 2015, luku 4.3.3.

kuitenkin ilmi vasta tarinan lopussa olevan kuvan kuvatekstistä. Aurelia on kirjan ainoa nimeltä mainittu nainen. Toisessa kurssikirjassa on mainittu nimeltä paljon jumalattaria ja papittaria, jotka ovat naisia. Kirjasarjassa on yhteensä mainittu 23 naista nimeltä. Erona edelliseen kirjasarjaan on se, että hyvin harva nainen on esitelty miehen kautta, vaan heidät on esitetty omina itsenään.

Täysin tasavertaisia toimijoita he eivät kuitenkaan ole, sillä heidät on lähes aina esitetty naisetuliitteellä: ”Antiikin ajan kuuluisin naisrunoilija Sapho oli kotoisin Lesbos saarelta.”¹⁰⁷, ”Englantilaisen tehtaan naistyöläisiä ruokatunnilla.”¹⁰⁸ ja ”Marie Curie [-] oli myös ensimmäinen Nobelin palkinnon saanut naistutkija.”¹⁰⁹ Naisia ei siis samalla tavalla esitellä miesten kautta kuin vanhemmassa kirjasarjassa, mutta heidän naiseuttaan korostetaan edelleen. Naisetuliittellä korostetaan, että kyseessä on naistutkija tai naisrunoilija, vaikka miestutkijalle tai miesrunoilijalle ei vastaavaa etuliitettä laitettaisi. Remlingerin tutkimuksessa todetaan, että sukupuolta määrittävien sanojen, kuten ”nainen”, käyttäminen luo tarkat raamit sukupuolelle ja sen kokemiselle.¹¹⁰ Crawfordin, Saintis-Millerin ja Toddin tutkimuksessa nostetaan esiin huolestuttava tilasto koskien sukupuolittuneita kieliä. Maissa, joissa on käytössä esimerkiksi eri ammattinimikkeet eri sukupuolille, tytöt pärjäävät huonommin koulussa ja naiset työllistyvät heikommin.¹¹¹ Suomessa näin ei pääosin ole, joten ylimääräinen ammattien sukupuolittaminen voi olla hyvinkin haitallista. Tasa-arvoista olisi ottaa sukupuoli kokonaan ammattinimikkeistä pois ja esitellä henkilöitä heidän nimillään. Yksi ainoista tällaisista kohdista on toisen kirjan lopussa oleva luku Leni Riefenstahlilta, joka oli tunnettu poliittisten elokuvien ohjaaja.¹¹² Koko luvussa ei ollut mainintaa siitä, että kyseessä on naisohjaaja tai keitä miespuolisia sukulaisia hänellä on. Riefenstahlia käsittelevä luku on hyvä esimerkki siitä, miten kuuluisien naisten historiaa tulisi kirjoittaa.

Kirjasarjassa käsitellään yleistä naisten historiaa laajemmin ja monipuolisemmin kuin *Muuttuva maailma* -kirjasarjassa, mutta täysin ei rinnastuksilta ja alistuksilta vältytä. Naisten esittäminen sivulauseissa tai täydentävänä lisätietona on kaikille tutkimuksen kirjoille tyypillistä. Tässä muutama esimerkki *Kaikkien aikojen historia* -kirjasarjasta: ”Myös naisille

¹⁰⁷ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 28.

¹⁰⁸ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 146.

¹⁰⁹ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 172.

¹¹⁰ Remlinger 2005, 116.

¹¹¹ Crawford, Saintis-Miller & Todd 2024, 27.

¹¹² Kaikkien aikojen historia 2 2008, 206.

voitiin antaa mahdollisuus osallistua hallintoon.”¹¹³, ”Aikalaiset kiinnittivät huomiota myös naisten muotiin [–]”¹¹⁴ ja ”Myös tyttöjen piti natsi-ihanteen mukaan olla jänteviä ja voimakkaita [–]”¹¹⁵. Tällainen kirjoitustapa ei vahvista naisten itsenäistä toimijuutta, vaan liittää ne aina osaksi jotain toista, ehkä kirjoittajille merkittävämpää, ilmiötä. Naisista pitäisi pystyä kirjoittamaan myös ilman rinnastusta miehiin. Kolmesta tutkimuksessa tarkastellusta kirjasarjasta *Kaikkien aikojen historia* sisälsi monipuolisinta ja yhtenäistävintä naisten representaatiota.

Uusimmassa *Forum*-kirjasarjassa kuuluisien naisten käsittely on kaikkein vähäisintä. Nimeltä mainittujen naisten esittely painottuu lähes kokonaan kolmanteen Suomen historiaa käsittelevään kurssikirjaan. Toisessa kurssikirjassa on mainittu tutkimusmatkailija Alexine Tinne¹¹⁶. Kolmannessa kurssikirjassa on mainittu muun muassa Minna Canth¹¹⁷ ja Armi Ratia¹¹⁸. Vuosikymmenten vaihtuessa on selkeästi siirrytty kuuluisien naisten varaan rakentuneesta historiasta lähemmäs yleistä naisten historiaa. Kirjoissa naisia ei esitellä miesten kautta eikä kaikkia naisia esitellä myöskään nimenomaan naisina, vaan omilla nimillään.

Naisetuliitteestä ei ole kuitenkaan päästy tässäkään kirjasarjassa kokonaan eroon. Monet naisten tekemistä kuvaavat kohdat on eritelty juuri naisia koskeviksi, eristämällä näin heidät erilliseksi osaksi yleisestä historiasta: ”Naisvoimistelijoiden näytös vuonna 1938.”¹¹⁹, ”Viipurilaisia naiskaartilaisia valokuvaamossa vuonna 1918.”¹²⁰ ja ”SDP:n kansanedustaja Miina Sillanpää [–] oli Suomen ensimmäinen naisministeri [–]”¹²¹. Tilanne on sikäli ristiriitainen, että on hyvää kehitystä, että naisista puhutaan enemmän ja heitä sisällytetään historian kirjoitukseen, mutta toisaalta tällaisilla sanavalinnoilla ja asetteluilla naisista luodaan yleisestä historian kirjoituksesta erillinen osa. Naisten esittäminen erillisenä yleisestä historiasta heikentää sukupuolten tasa-arvoa entisestään. Kirjasarjojen vertailussa *Forum* sijoittuu kahden vanhemman kirjasarjan väliin, sillä sen naisten representaatio nojaa pitkälti

¹¹³ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 31.

¹¹⁴ Kaikkien aikojen historia 2 2008, 186.

¹¹⁵ Kaikkien aikojen historia 3 2011, 61.

¹¹⁶ Forum 2 2021, 21.

¹¹⁷ Forum 3 2022, 43.

¹¹⁸ Forum 3 2022, 184.

¹¹⁹ Forum 3 2022, 75.

¹²⁰ Forum 3 2022, 63.

¹²¹ Forum 3 2022, 48.

kuvitukseen, eikä se ole onnistunut korjaamaan vanhempien kirjasarjojen naisten erillisyyttä yleisestä historiasta.

Luvussa on huomattu, että kolmenkymmenen vuoden aikana oppikirjoissa on siirrytty pikkuhiljaa kuuluisien naisten historiasta kohti yleistä naisten historiaa. Kehitettävää silti on vielä paljon, sillä naiset esitetään usein rinnasteisina tai alisteisina miehiin.

Historianopetuksessa yksittäisten ihmisten toimijuuden korostaminen auttaisi nuoria uskomaan heidän mahdollisuuksiinsa vaikuttaa ja saada muutosta aikaan¹²², mikä olisi erityisen tärkeää nuorille naisille ja tytöille, jotka kokevat olevansa aliedustettuja historiankirjoituksessa. Feminististä koulutustutkimusta on tehty 1980-luvulta lähtien, mutta valtavirtatieteeseen tieto ja käytänteet ovat siirtyneet todella hitaasti.¹²³ Tässä tutkimuksessa se näkyy erityisesti uudemmissa oppikirjoissa, joissa naisten representaatio ei ole merkittävästi syvempää ja monipuolisempaa kuin vanhemmissa kirjoissa.

¹²² Rantala & Ahonen 2015, luku 4.3.3.

¹²³ Naskali 2012, 278.

5 Pohdinta

Yksi tärkeimmistä tutkimustuloksista on naisten historian erillisuus yleisestä historiasta. Mikään kirjasarja ei erotu selkeästi edukseen siinä, että naiset olisi sisällytetty yleisiin lukuihin tai naisten historiaa olisi esitetty tavallisten naisten näkökulmasta. Monet kurssikirjat ovat ulkoistaneet naisten historian erillisiin lukuihin, joissa kerrotaan tietyn ajanjakson naisten toiminnasta. Vanhimmassa kirjasarjassa naisten historiaa käsitellään pääosin kuuluisien naisten, kuten kuningattarien ja jumalattarien näkökulmasta. Kahdessa uudemmassa kirjasarjassa kuuluisien naisten osuutta on vähennetty ja naisten osuus kuvissa on kasvanut merkittävästi. Naisia käsittelevien kuvien osuus ylittää naisten käsittelyn leipätekstissä. Naisten lisääntyvä määrä kuvissa on tietysti hyvä asia, mutta samalla se irrottaa heidät käsittelyluvuista erillisiksi toimijoiksi. Naisten historian käsittely ei saa missään kirjasarjassa erityisen syvälaatuista huomiota, sillä naisia ei juurikaan käsitellä lukujen tehtävissä tai yhteenvedoissa. Tämän tutkielman valossa naisten representaatio lukion oppikirjoissa on melko vähäistä, ja heidät nähdään yhä erillisinä toimijoina. Huomattavaa on myös se, että vaikka ajallista kehitystä kyllä tapahtuu, ei voida kuitenkaan sanoa, että uusimmassa kirjasarjassa naisten representaatio olisi merkittävästi vanhinta kirjasarjaa parempaa.

Lukion opetussuunnitelmien välillä on hyvin vähän eroja. Erot liittyvät pääosin opiskelijoiden tukeen, eikä niinkään oppikirjojen sisältöihin, minkä takia opetussuunnitelmien välinen ero ei ole niin suuri tekijä kirjasarjojen välillä. Oppikirjat välittävät kuitenkin historiallisia tietoja ja arvoja oppilaille, mikä luo vastuuta oppikirjojen kirjoittajille. Opetussuunnitelman puitteissa voi kirjoja kehittää moneenkin suuntaan, mutta tutkimuksen perusteella tarvittaisiin sukupuolten tasa-arvoisuutta tukevia oppimateriaaleja lisää. Tutkimuksessa analysoidaan kurssikirjojen sisältöjä diskurssianalyysin keinoin, mutta kirjojen vastaanotto ja konkreettinen opetuskäyttö jäävät tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Jokainen opettaja voi hyödyntää kurssikirjoja hyvin omalla tavallaan, ja olisikin tärkeää, että sukupuolten epätasa-arvoisuudesta ja naisten aliedustuksesta oppikirjoissa lisättäisiin tietoisuutta opettajankoulutuksessa.

Tutkimusta olisi helppo jalostaa erilaisin jatkotutkimuksin. Esimerkiksi samanlaista lähestymistapaa diskurssianalyysiä käyttäen voisi tutkia yhteiskuntaopin tai jonkun luonnontieteen oppikirjojen naisten representaatiota. Se voisi antaa mielenkiintoista tietoa laajemmin naisten roolista oppikirjoissa. Laajemmassa mittakaavassa voisi tehdä määrällistä tutkimusta esimerkiksi historian oppikirjojen naisten representaatiosta pidemmältä aikaväliltä

kuin tässä tutkimuksessa. Toisaalta haastattelun avulla voitaisiin selvittää lukion historian opettajien näkemystä aiheesta sekä sitä, miten paljon he sisällyttävät naisten historiaa omaan opetukseensa. Haastattelun avulla voisi myös kysellä opiskelijoiden kokemuksia siitä, miten heille on välittynyt naisten käsittely historiassa koulupolkunsa aikana. Tässä tutkimuksessa käytettyä tutkimustapaa ja aineistoa voisi hyödyntää myös vaihtamalla näkökulmaa. Tutkittavana voisi olla esimerkiksi eri etnisten ryhmien tai vähemmistöjen representaatio historian oppikirjoissa.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

- Aalto, Jari: Kaikkien aikojen historia. 1, *Ihminen, ympäristö ja kulttuuri*. Edita, Helsinki 2008.
- Aalto, Jari: Kaikkien aikojen historia. 2, *Eurooppalainen ihminen*. Edita, Helsinki 2008.
- Aalto, Jari; Aromaa, Vuokko; Hentilä, Seppo, & Nieminen, Jaana: Kaikkien aikojen historia. 3, *Kansainväliset suhteet*. Edita, Helsinki 2011.
- Hannula, Seppo: Muuttuva maailma: lukion historia. Kurssi 1, *Länsimaisen kulttuurin kehityksperusta*; Kurssi 2, *Laajentuvan vaihdannan yhteiskunta* (2. p.). Kustannuskiila, Kuopio 1983.
- Hannula, Seppo: Muuttuva maailma: lukion historia. Kurssi 3, *Sääty-yhteiskunta Suomessa* (1. p.). Kustannuskiila, Kuopio 1983.
- Kohi, Antti; Palo, Hannele; Päivärinta, Kimmo, & Vihervä, Vesa: Forum: historia. 1, *Ihminen, ympäristö ja historia* (1. painos.). Otava, Helsinki 2021.
- Kohi, Antti; Palo, Hannele; Päivärinta, Kimmo, & Vihervä, Vesa: Forum: historia. 2, *Kansainväliset suhteet* (1. painos.). Otava, Helsinki 2021.
- Kohi, Antti; Palo, Hannele; Päivärinta, Kimmo, & Vihervä, Vesa: Forum: historia. 3, *Itsenäisen Suomen historia* (1. painos.). Otava, Helsinki 2022.

Tutkimuskirjallisuus

- Anttila, Sonja; Leskinen, Jouni; Posti-Ahokas, Hanna, & Janhonen-Abreuquah, Hille: Performing Gender and Agency in Home Economics Textbook Images. *Diversities and interculturality in textbooks: Finland as an example* (1st ed.). Toim. Kaisa Hahl. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2015.
- Arola, Pauli: Maailman muuttui – muuttuiko opetus? Suomalaisen historian ja yhteiskuntatiedon opetuksen vaiheita. *Kohti tulevaa menneisyyttä. Historiallis-yhteiskunnallinen kasvatus uudella vuosituhanella*. Toim. Jan Löfström. PS-kustannus, Jyväskylä 2002, 26–27.
- Blumberg, Rae Lesser: The invisible obstacle to educational equality: gender bias in textbooks. *Prospects* 38 3/2009, 345–361.
- Commeyras, Michelle: Reading about Women in World History Textbooks from One Feminist Perspective. *Gender and Education* 8 1/1996, 31–48.
- Crawford, Lee; Saintis-Miller, Christelle, & Todd, Rory: *Sexist Textbooks*. Center for Global Development 2024.
- Fairclough, Norman: *Analysing discourse*. Routledge, London 2003.
- Fairclough, Norman: Miten media puhuu. *Media Discourse*. Käänt. Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere 1997.
- Hiidenmaa, Pirjo: Oppikirjojen tutkimus. *Laatua! oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä*. Toim. Ruuska, Helena, Löytönen, Markku & Rutanen, Anne. Suomen tietokirjailijat, Helsinki 2015, 27–32.

- Kouluhallitus. Lukion kurssimuotoinen oppimääräsuunnitelma: Koulutus ja täydennysosa. Historia ja yhteiskuntaoppi. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1982.
- Kurvinen, Heidi & Timosaari, Niina: Feministitutkijat historiatieteen haastajina. *Historian teoria: Lingvivistisestä käännteestä mahdolliseen historiaan*. Toim. Kari Väyrynen & Jarmo Pulkkinen. Vastapaino 2016, 210–233.
- Naskali, Päivi: Kasvatus, koulutus ja sukupuoli. *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuula Juvonen, Leena-Maija Rossi & Tuija Saresma. Vastapaino, Tampere 2012, 278–283.
- Opetushallitus. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Helsinki 2003, 20.
- Opetushallitus. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019. Helsinki 2019, 17–25.
- Osler, Audrey: Still Hidden from History? The Representation of Women in Recently Published History Textbooks. *Oxford Review of Education* 20 2/1994, 219–235.
- Pietikäinen, Sari, & Mäntynen, Anne: Uusi kurssi kohti diskurssia. Vastapaino, Tampere 2019.
- Paasonen, Susanna: Sukupuoli ja representaatio. *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuula Juvonen, Leena-Maija Rossi & Tuija Saresma. Vastapaino, Tampere 2012, 43.
- Rantala, Jukka, & Ahonen, Sirkka: *Ajan merkit: historian käyttö ja opetus*. Gaudeamus, Helsinki 2015.
- Rantala, Jukka, & Ouakrim-Soivio, Najat: Opettajien näkemyksiä historian opetussuunnitelman perusteista. *Ainedidaktiikka* 2 2/2018, 2–20.
- Remlinger, Kathryn: Negotiating the Classroom Floor: Negotiating Ideologies of Gender and Sexuality. *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse* (1st ed.). Toim. Michelle Lazar. Palgrave Macmillan UK, London 2005, 115–124.
- Rummer, Ralf; Schweppe Judith; Gerst, Kathleen, & Wagner, Simon: Is Testing a More Effective Learning Strategy Than Note-Taking? *Journal of Experimental Psychology. Applied* 23 3/2017, 293–300.
- Seppänen, Janne: *Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle*. Vastapaino, Tampere 2005, 78–87.
- University of Virginia, Rae Lesser Blumberg, henkilösivu. Verkkosivusto. <https://sociology.as.virginia.edu/people/rae-blumberg> [Haettu 8.5.2025].
- van Dijk, Teun A.: Critical Discourse Analysis. *The Handbook of Discourse Analysis*. Toim. Deborah Tannen, Heidi Ehernberger Hamilton & Deborah Schiffrin. Wiley Blackwell, Chichester 2015, 466–467.
- Wikipedia. Lukio Suomessa*.
- Hakusanat: Lukio.
https://fi.wikipedia.org/wiki/Lukio_Suomessa [haettu 8.5.2025].

Liitteet

Liite 1. Naisrepresentaatio taulukkomuodossa

	Naisten maininta leipätekstissä sivumäärällisesti /kirjan sivumäärä	Naisia käsittelevien kuvatekstien määrä	Naisia esittävät kuvat ilman mainintaa kuvatekstissä
Muuttuva maailma 1	8/118	7	1
Muuttuva maailma 2	15/170	1	7
Muuttuva maailma 3	9/146	5	3
Muuttuva maailma yhteensä (%)	32 (7,37 %)	13	11
Kaikkien aikojen historia 1	13/191	3	19
Kaikkien aikojen historia 2	28/222	22	28
Kaikkien aikojen historia 3	2/197	16	13
Kaikkien aikojen historia yhteensä (%)	43 (7,05 %)	41	60
Forum 1	12/188	0	24
Forum 2	4/210	8	17
Forum 3	25/211	14	19
Forum yhteensä (%)	41 (6,73 %)	22	60